ZNAČAJ SUDSKOMEDICINSKE EKSPERTIZE U ISTRAŽIVANJU KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

AUTOR

Matejić S.

Institut za sudsku medicinu, Medicinski fakultet Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica, Srbija
Komisija za nestala lica Vlade Republike Srbije

KORRESPONDENT

Suzana Matejić

Medicinski fakultet Kosovska Mitrovica
matejics@gmail.com

SAŽETAK

Uvod: Ekshumacija, obdukcija i identifikacija žrtava rata na području Kosova i Metohije predstavlja za državu Srbiju značajan humanitarni, socijalni i stručno medicinski problem. **Cilj:** Proces ekshumacija, obdukcija i identifikacija na Kosovu i Metohiji je u toku. **Materijal i metod:** U uzorak su uključeni nestali Srbi i ostali nealbanci koji su ekshumirani, obdukovani i identifikovani u prvih pet godina nakon oružanog sukoba (2000-2005 godine) na Kosovu i Metohiji. **Rezultati:** U ispitivanom periodu u nekoliko masovnih grobnica i većem broju pojedinačnih grobnih mesta 280 tela su ekshumirana i obdukovana, 111 je identifikovano. **Zaključak:** Kvalitetno obavljena sudska medicinska ekspertiza je pretpostavka svakoj uspešnoj identifikaciji ali i kriminalističkoj obradi slučajeva iz kategorije ratnog zločina, što svemu zajedno daje osobit značaj. Naša istraživanja objavljena i iznesena u radu na identifikovanim leševima kroz opšte podatke, identifikaciju povreda, određivanja uzroka i načina smrti, kao i njenog porekla, uz dokumentovanje svih dostupnih okolnosti koje su dovele do smrti, predstavljaju naučno i istorijsko svedočanstvo o tragičnim sudbinama nestalih i nastradalih.

Ključne reči: forenzička istraživanja, kršenje ljudskih prava, Kosovo i Metohija.

ENGLISH

THE IMPORTANCE OF FORENSIC EXPERTISE IN INVESTIGATION OF HUMAN RIGHTS VIOLATIONS

Matejić S.

Institute of Forensic Medicine, Medical Faculty, University of Pristina, Kosovska Mitrovica, Serbia
Commission of Missing Persons, Government of Republic of Serbia

SUMMARY

Introduction: Medico-legal expertise and identification of victims during the war and post war conflicts mean for The Republic of Serbia the most important humanitarian, scientific and ethical problem. **Aim:** Forensic investigations on territory of Kosovo and Metohija are currently going on. **Material and methods:** In this paper we observe all cases of Serbs and other nonalbanians who were exhumed and identified during first five years after armed conflict (2000-2005.), in few mass graves and in many single grave sites. Results. In the mentioned period of time, 280 dead bodies were exhumed and forensic team did autopsies, 111 dead bodies were identified. **Conclusion:** Well done forensic expertise is a prerequisite to the successful identification, but also the criminal processing of cases in the category of war crimes, which all together give a distinctive character. The research, published and presented in this paper at the identified human corpses, through the general data, identified violations, determining the cause and manner of death, as well as its origin, with all the available documentation of circumstances that led to the death is also the scientific and historical evidence of the tragic fate of the missing persons and victims.

Key words: forensic investigation, violations of the human rights, Kosovo and Metohija.

UVOD

Ratovi i nesreće su većiti pratioci čoveka i sa razvojem civilizacije, strahote ratnih razaranja progresivno rastu. Traju ograničeno vreme, a nakon toga prebrojavaju se žrtve i počinje potraga za njihovim telima, najčešće pokojnicima na nepoznatim lokacijama sa nepoznatim identitetom, bilo

da se radi o pojedinačnim grobnim mestima ili masovnim grobnicama. Tada na scenu stupaju stručni sudska medicinski timovi, sastavljeni od eksperata različitih struka (lekar, antropolozi, forenzički arheolozi, pripadnici kriminalističko tehničke policije) podržani velikim brojem međunarodnih organizacija, međuvladinih ili nevladinih, a sve sa ciljem da se nastradale osobe identifikuju i predaju porodicama da bi ih dostojno sahranili (1). Pored identifikacije,

poseban značaj se pridaje utvrđivanju uzroka smrti, načinu nanošenja povreda, identifikaciji povrednog oružja i oruđa, što je u funkciji utvrđivanja zločina, posebno ratnog zločina (2).

Napori da se obezbede ubedljivi dokazi o stradanjima osoba, koje su žrtve kršenja ljudskih prava, zahtevaju adekvatnu i pouzdanu dokumentaciju. Aktuelna su događanja na Kosovu i Metohiji gde se 15 godina nakon sukoba još oko 1700 osoba vode kao nestala lica. Ovo uključuje ljude iz svih etničkih zajednica, među njima i kosovske Srbe, koji su posle završetka rata postali žrtve osвете. Na području Kosova i Metohije u proteklih petnaest godina, obavljena je ekshumacija nekoliko masovnih i brojnih pojedinačnih grobnica, nestalih i kidnapovanih Srba i drugih nealbana na Kosovu i Metohiji od 1998. godine i nakon dolaska mirovnih snaga.

Evidentan primer duplih standarda u tumačenju i prihvatanju rezultata ovih ekspertiza, korišćenjem standardnih i međunarodno prihvaćenih protokola, može se videti na osnovu ovih događanja na Kosovu i Metohiji, otkrićem velikog broja žrtava na masovnim grobnim mestima i pojedinačnim lokacijama, bez šireg odjeka u međunarodnoj javnosti. Sudskomedicinski ekspertizni rad mora da bude zasnovan na znanju, poštenju, etici, nezavisnosti od društvenog sistema i od lokalne i globalne politike (3). U terminologiji sudske medicine nema mesta političkom rečniku i kvalifikaciji dela. Izveštaji sudskomedicinskog ekspertiznog rada, zasnovani na medicinskim činjenicama, dokumentovani shemama, video i foto snimcima, rezultatima laboratorijskih dodatnih istraživanja su jedina istina se poštuje i ceni u svim slučajevima kada je ekspertiza naređena od strane merodavnih i ovlašćenih sudskih organa (4,5).

CILJ

Cilj istraživanja je da predstavi kompleksnost procesa sudskomedicinske ekspertize u izuzetno složenim uslovima ekshumacije masovnih grobnica i pojedinačnih grobnih mesta na prostoru Kosova i Metohije, koja nameću veliki broj pitanja i zadataka (6). U publikovanim radovima akcenat je na značaju procesu identifikacije (7), a ovaj rad se bavi aspektima:

- utvrđivanja i objektivnog tumačenja sudskomedicinskih rezultata koji se zasnivaju na ekspertizi leševa sa posebnim osvrtom na identifikaciju povreda koje se nalaze na telu, skeletu ili ostacima leševa (opis, regionalizaciju, način nanošenja, znaci mučenja);
- njihovu pravilnu interpretaciju i značaj koji obuhvata više moralnih, krivično-pravnih i humanitarnih aspekata.

MATERIJAL I METOD

Proces ekshumacija, obdukcija i identifikacija na Kosovu i Metohiji i danas, nakon 15 godina od sukoba, iako smanjenim intenzitetom, još uvek traje. U ovom radu se prezentuje traumatološki nalaz na leševima koji su ekshumirani, obdukovani i identifikovani u prvih 5 godina nakon sukoba na teritoriji Kosova i Metohije (2000-2005. godine). U ovom periodu 280 tela su ekshumirana i obdukovana, 111 identifikovano, a 72 tela predata porodicama.

Dobijeni rezultati su proizvod analize obdukcionih zapisnika mešovitog međunarodnog ekspertskog forenzičkog tima. Traumatološki nalaz podrazumeva konstatovanje povreda i utvrđivanje njihovog porekla. Ove povrede su detaljno prikazane u okviru analize uzroka smrti, uz posebno naglašavanja njihovih sudskomedicinskih karakteristika, vrlo značajnih u krivično pravnom smislu. Za analizu nije vršen ciljani izbor slučajeva, već su analizirani slučajevi po hronološkoj sudskomedicinskoj obradi i registraciji od početka ekshumacija.

U radu su našle primenu metode deskriptivne statistike: mere centralne tendencije: aritmetička sredina ($\bar{x}$), mere varijabiliteta: interval varijacije (max-min) i standardna devijacija (SD), relativni brojevi. Od metoda analitičke statistike u radu su korišćene: metode identifikacije empirijskih raspodela, metode za procenu značajnosti razlike i to: Hi-kvadrat test, Mc Nemar-ov test, Student-ov t test. Svi redom navedeni parametri su statistički obrađeni i tabelarno prikazani.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tab 1. Pol identifikovanih leševa

Pol	Broj	%
Muški	93	83,78
Ženski	18	16,21
Ukupno	111	100

Muškarci su statistički visoko značajno zastupljeni u odnosu na žene, $\chi^2 = 49,337$; $p < 0,01$.

Tab 2. Zastupljenost civila u ukupnom uzorku

Populacija	Broj	%
Civili	105	94,59
Vojnici	6	5,40
Ukupno	111	100

Civili su statistički visoko značajno zastupljeni u odnosu na vojnike, $\chi^2 = 86,530$; $p < 0,01$.

Tab 3. Nacionalna struktura identifikovanih leševa

Nacionalnost	Broj	%
Srbi i Crnogorci	95	85,58
Romi	6	5,40
Romi ili Albanci (ne može se na osnovu imena utvrditi)	6	5,40
Muslimani	4	3,60
Ukupno	111	100

Srbi i Crnogorci su visoko statistički značajno zastupljeni, $\chi^2 = 54,815$; $p < 0,01$, u odnosu na Rome, Rome ili Albance, Muslimane.

Tab 4. Životno doba identifikovanih leševa

Životno doba	Broj	%
Neodređeno	10	9
< 19 godina	2	1,8
19 - 27 godina	11	9,90
28 - 55 godina	39	35,13
> 55 godina	49	44,14
Ukupno	111	100

Muškarci u životnom dobu iznad 55 godina su najvulnerabilnija grupa u našem uzorku i zastupljeni su sa 49 slučajeva (44,14%) kao i osobe u životnom dobu od 28 do 55 godina (35,13%).

Tab 5. Povrede na identifikovanim leševima

Povrede	Broj	%
Neustanovljene	17	15,3
Tupina	11	9,9
Oštrica	7	6,3
Projektil	67	60,36
Bombe	1	0,9
Kombinovane mehaničke povrede	7	6,3
Asfiktivne	2	1,8
Nema	2	1,8
Ukupno	111	100

Povrede nanese vatrenim oružjem dominiraju u ispitivanom uzorku, $\chi^2 = 13,362$, $p < 0,01$, u odnosu na sve ostale opisane povrede.

Tab 6. Uzrok smrti identifikovanih leševa

Uzrok smrti	Broj	%
Neutvrđen	16	14,41
CNS	47	42,34
KVS	12	10,81
RS	2	1,80
CNS+KVS	2	1,80
CNS+RS	3	2,70
KVS+RS	29	26,12
Razorenje tela		
Ukupno	111	100

Oštećenja CNS su najviše zastupljena kao uzrok smrti i statistički su visoko značajnija od ostalih uzoraka istraživanja ($\chi^2 = 15,599$; $p < 0,01$).

Tab 7. Poreklo smrti identifikovanih leševa

Poreklo smrti	Broj	%
Ubilačka	93	83,78
Samoubilačka		
Zadesna	1	0,9
Prirodna	2	1,8
Neutvrđeno	16	14,41
Ukupno	111	100

Prisutna je visoka statistička značajnost utvrđenog u odnosu na neutvrđeno poreklo smrti identifikovanih leševa, $\chi^2 = 54,815$; $p < 0,01$. U našem istraživanju ubilačka smrt dominira, $\chi^2 = 84,375$; $p < 0,01$ sa visokom statističkom značajnošću.

Tab 8. Zastupljenost povreda po regionima tela

Region tela	Broj	%
Neutvrđeno	22	19,81
Glava i vrat	47	42,34
Grudni koš	33	29,72
Trbuh i karlica	2	1,8
Kičma i ekstremiteti	2	1,8
Celo telo	5	4,5
Ukupno	111	100

Procentualno izolovane povrede glave i vrata su statistički visoko značajno zastupljene ($\chi^2 = 25,768$; $p < 0,01$) u odnosu na povrede karlice, trbuha i ekstremiteta.

Tab 9. Lokalizacija povreda

Lokalizacija povreda	Glava i vrat	Grudni koš	Neustanovljeno	Ukupno	%
Lice	5			5	4,5
Slepoočni predeo	5			5	4,5
Temeni predeo	4			4	3,6
Zaušni predeo	5			5	4,5
Potiljačni predeo	11			11	9,9
Spreda		13		13	11,7
Pozadi		4		4	3,6
Ukupno	30	17	64	64	57,65
%	27,02	15,31	57,65	111	100

Istraživanjem je konstatovano da nema statističke značajnosti određenih lokalizacija povreda u odnosu na neustanovljene, $\chi^2 = 2,306$; $p > 0,01$.

Tab 10. Tragovi koji ukazuju na zločin

Redni broj	Godina i mesto ekshumacije	KC broj	Pol	Životno doba	Stanje leša	Povrede	Region tela	Uzrok smrti	Primerbe
1	Dragodan, 2001	KC 7	m	52	Truležno izmenjen	Tupina	Grudni koš	Unutrašnje iskrvavljenje	Pantalone spuštene oko nožnih gležnjeva, najverovatnije ukazuju na poziciju u momentu smrti
2	Dragodan, 2002	KC 8	m	23	Truležno izmenjen	Oštrica	Grudni koš i vrat	Unutrašnje iskrvavljenje	Ruke vezane na leđima
3	Dragodan, 2002	KC 14	m	49	Truležno izmenjen	Nepoznate	Nedostaje glava	Nepoznat	
4	Dragodan, 2002	KC 20	ž	41	Truležno izmenjen	Asfiktčne	Vrat	Zadavljenje	
5	Dragodan, 2002	KC 29	m	38	Skeletisan	Tupina	Nedostaje glava a prisutne kosti višestruko prelomljene	Nepoznat	
6	Suva Reka, 2002	KC 31	m	70	Delovi leša	Projektil i tupina	Glava i telo	Razorenje mozga	Ulazna rana u predelu lica sa odlikama apsolutne blizine (prison usta cevi)
7	Kaćanik, 2002	KC 43	m	52	Delovi leša	Nepoznate	Glava i prvih pet vratnih pršljenova nedostaje	Nepoznat	Najverovatnije zaživotno ili posmrtno odsecanje glave
8	Muslimansko groblje Đakovica, 2002	KC 53	m	73	Skeletisan	Projektil	Grudni koš	Unutrašnje iskrvavljenje	Kosti podlaktice u gvozdenim omčama, vezane lancem - lisice
9	Pravoslavno groblje Prizren, 2003	KC 74	m	67	Skeletisan	Nepoznate	Crtasti prelom desne strane nosne kosti	Nepoznat	Prema izveštaju nemačkog lekara koji je leš pregledao 22.7 2002. godine uzrok smrti je utopljenje u kadi napunjenoj vodom
10	Suva Reka (Dulje), 2003	KC 128	m	75	Skeletisan	Projektil	Glava (kosti lobanje višestruko prelomljene)	Razorenje mozga	Pored leša su pronađene metalne lisice
11	Dragodan, 2003	KC 129	m	67	Truležno izmenjen	Oštrica i šiljak i tupina	Grudni koš	Unutrašnje iskrvavljenje	Leš je pronađen sa vezanim rukama i nogama a preko usta se nalazio povez
12	Peć, 2003	KC 132	m	75	Delovi kostiju	Projektil	Glava	Razorenje mozga	Dostavljena je samo lobanja, koja je pronađena u kanalu sa vodom u selu Kodralija
13	Dragodan, 2003	KC 135	m	72	Truležno izmenjen	Asfiktčne	Vrat	Ugušenje	Prilikom prve obdukcije oko vrata se nalazila uvijena žica sa plastičnim izolirnom-žica za struju

Na određenom broju leševa smo konstatovali tragove koji ukazuju na svirepost i mučenje žrtava pre samog čina ubistva, ali se ne isključuje mogućnost da su određene povrede nanošene i posmrtno (odsecanje glave I sl.).

DISKUSIJA

Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti okončano je bombardovanje i određeno međunarodno bezbedonosno prisustvo, sa dolaskom međunarodnih vojnih snaga (KFOR), i međunarodnih policijskih snaga (UNMIK) na Kosovo i Metohiju, 10. juna 1999.godine. U tom periodu u kome je došlo do brojnih previranja, usled napuštanja srpske vojske i policije sa teritorije Kosova i Metohije, sa masovnim iseljavanjem srpskog naroda i drugih nealbanskih nacionalnosti, desila su se brojna kidnapovanja pripadnika srpske i drugih nealbanskih nacionalnosti, čija sudbina do danas nije rasvetljena.

Desila su se brojna ubistva, o čemu svedoče ekshumacije grobnica i pojedinačnih grobnih mesta na celoj terito-

riji Kosova i Metohije. Zastupljenost lokacija pa celoj teritoriji Kosova i Metohije govori o masovnim i organizovanim stradanjima pripadnika srpskog naroda i ostalih nealbana koji su bili izloženi sistematskom uništavanju. Naša istraživanja su zasada delom objavljena, na limitiranim geografskim područjima Kosova i Metohije i odnose se na određeni vremenski interval kada je najviše ekshumacija i obavljen za pokretanje istrage otkriveni broj ekshumiranih tela predstavlja manji broj žrtava nastradalih na teritoriji Kosova i Metohije (8).

Broj smrtno stradalih civila u analiziranom uzorku, ukazuje da se bez obzira na odredbe Humanitarnog prava i Ženevske konvencije civili ubijaju suprotno pomenutim odredbama. Pokretanje odgovornosti za smrt civila u sadašnjim uslovima rata leži na državnim organima pravosuđa i tužilaštva i Haškom tribunalu. Rezultati sudskomedicinske ekspertize ubijenih civila su osnova za pokretanje istrage radi utvrđivanja i kažnjavanja ljudi koji su krivi za ubijanje civila. Nedostatak dokumentacije u znatnoj meri otežava pokretanje postupka i utvrđivanje odgovornosti osumnjičenih lica jer zahteva ekshumaciju i sudskomedicinsku ekspertizu sahranjenih osoba iz masovnih grobnica i sa pojedinačnih lokacija, a što se iz naših iskustava može konstatovati da može trajati godinama, pa i decenijama. Dominira broj identifikovanih Srba i Crnogoraca,

sa visokom statističkom značajnošću, $\chi^2=54,815$; $p<0,01$, (Tab. 3), ali su identifikovani i Romi, Albanci i ostali. Na osnovu strukture analiziranih žrtava pod kriterijumom uzrasta zaključuje se da je najveći broj smrtno stradalih muškaraca iznad 55 godina, koji su nakon migracije srpskog stanovništva van Kosova i Metohije ostao samo da čuva svoje domove. Žene su zastupljene sa manjim procentom i to uglavnom starije žene koje su sa svojim muževima ostale da čuvaju svoje domove. Istovremeno jedan broj starijih ljudi i da hoće nije bio u stanju da se kreće zbog godina života i bolesti, pa su prinuđeni da ostaju u svojim domovima. To su dva osnovna razloga zašto su stariji ljudi bili žrtve nasilja. Za očekivati je da su povrede vatrenim oružjem dominantne prilikom ratnih dejstava. Međutim istraživanja pokazuju da se broj ubijenih vatrenim oružjem smanjuje sa godinama od oko 75% u Američkom građanskom Rat u na oko 19% u Zalivskim ratovima. Nasuprot tome, povrede bombama, minama i drugim eksplozivnim sredstvima su u porastu. U Korejskom ratu 64% žrtava su ubijene bombama ili eksplozivima, u Zalivskom ratu 81%, dok je svega 18% žrtava ubijeno vatrenim oružjem. Naša istraživanja dokazuju suprotno, pa

nam i ovo govori, s obzirom da su nastradali civili, da nisu učestvovali u ratnim dejstvima.

Procentualno broj asfiktivnih povreda je izuzetno mali za bilo koju vrstu diskusije ali ne može se prevideti činjenica da postoje slučajevi u kojima lekari forenzičari nisu mogli da utvrde postojanje i vrstu povreda, zbog nedostatka delova ljudskog tela ili kada su mrtva tela bila u stanju po-odmaklih truležnih promena i raspadanja što ukazuje na visok nivo stručne osposobljenosti lekara forenzičara koji su vršili sudskomedicinsku ekspertizu.

Kombinovane povrede koje su registrovane na mrtvim telima u 7 slučajeva (6,60%), mogu se tumačiti na više načina, ali su dva objašnjenja najprihvatljivija. Ovaj podatak dozvoljava da se na osnovu strukture analiziranih žrtava pod kriterijumom povreda zaključi da je određeni procenat analiziranih slučajeva zadobio kombinovane povrede sa dva ili više oruđa, najmanje od jednog lica, a najčešće od dva i više lica. Ovo je veoma važno u objašnjenju mehanizma povređivanja, uzroka i porekla smrti kod ovih slučajeva. Prvo je verovatno izražena želja napadača da nanošenjem većeg broja povreda na telu žrtve izazove strah osoba jedne nacionalnosti iz okruženja žrtve za njihovu sigurnost, što dovodi do napuštanja tih oblasti. Drugo je želja za osvetom ili strah od osвете zbog opterećenja događajima iz prošlosti.

Na prostoru bivše Jugoslavije bila je izražena tendencija da se osobe druge nacionalnosti proteraju iz mešovito nacionalnih sredina, koje su bile pod vlašću brojnije nacije. Pri tom se nisu birala sredstva i način da do ispunjenja tih ciljeva dođe. Odvođenje i ubijanje viđenijih osoba iz gradova i naseljenih mesta, uticao je da se iz tih sredina proces iseljavanja stanovništva ubrza. Krajem decembra prve godine rata u reonu Perušića su pronađeni posmrtni ostaci 24-voro odvedenih građana Gospića i okoline. Na telima ubijenih ljudi registrovane su kombinovane povrede nanete projektilima, tupinom, oštricom i šiljkom zamahnutog mehaničkog oruđa, a tela su nakon smrti bila zapaljena i većim delom su nedostajala i nalazila se u stanju ugljenisanosti. Saznanje da su odvedeni ljudi ubijeni, i način na koji je to urađeno, uticalo je da se proces iseljavanja Srba ubrza. (8). Iako je registrovan relativno mali broj izolovanih povreda nanetih dejstvom tupine ili oštrice zamahnutog mehaničkog oruđa one skoro po pravilu ukazuju da su izazvane uz kršenje odredbi Ženevske konvencije i međunarodnog humanitarnog prava.

U slučajevima kada su sudskomedicinskoj ekspertizi podvrgnuti delovi ljudskog tela, veoma je teško odrediti neposredni uzrok smrti a pogotovu ako su ostaci u stanju odmakle truleži i raspadanja. Oštećenja CNS su najviše zastupljena kao uzrok smrti i ovo ukazuje na nameru napadača da povredi i ošteti najosetljiviji deo ljudskog tela kao što je glava, a samim tim se smanjuje mogućnost preživljavanja povređenih. U osnovnom uzorku istraživanja procentualno broj slučajeva umiranja usled oštećenja KVS, 12 slučajeva (10,81%) je manji od oštećenja CNS. Ali i ovo ukazuje na nameru napadača da se povredi ili uništi važan deo tela kao što su srce i krvni sudovi. Ovaj osetljivi deo tela kako nije zaštićen, ciljano se gađa jer dovodi do značajnog broja smrtnih slučajeva nakon nanošenja povreda u ovaj deo tela. Visoko je statistički značajna razlika u zastupljenosti oštećenja CNS kao uzroka smrti u odnosu na oštećenja KVS kao uzrok smrti $\chi^2 = 15,599$; $p < 0,01$; kao i u odnosu na oštećenja RS i CNS+RS, ($\chi^2 = 29,630$; $p < 0,01$).

Osnovni uzrok istraživanja bio je sačinjen od slučajeva čija je smrt ubilačkog porekla koji su statistički značajno više zastupljeni u odnosu na ostale ispitivane kategorije porekla smrti, ($\chi^2 = 84,375$; $p < 0,01$), (Tab.7). Podaci iz analize ukazuju na smrtonosnu agresivnost albanske populacije sa Kosova i Metohije koja je i u mirnodopskim uslovima bila poznata po velikom broju ubistava što se objašnjava sastavom stanovništva, običajima, nivoom obrazovanja i kulture, još uvek prisutnom krvnom osvetom što je detaljno opisano u radovima stručnjaka sa ovih prostora (9). Nakon povlačenja srpske policije i vojske sa Kosova sve negativne tendencije su eskalirale u svom najgorem obliku. Posebno je potrebno ukazati na činjenicu da je relativno mali (sa visokom statističkom značajnošću) u odnosu na ubilačko i samoubilačko poreklo smrti, procenat nedefinisanih slučajeva pod kriterijumom porekla smrti, ($\chi^2 = 54,815$, $p < 0,01$) (Tab. 9). Ovaj podatak govori u prilog tome da je kvalitet sudskomedicinske ekspertize u odnosu na stanje leševa pokazala visok nivo pouzdanosti.

Region glave i vrata je izložen ciljanom povređivanju od strane napadača, jer je poznato da nakon oštećenja i razorenja za život važnih moždanih centara procentualno veliki broj osoba umire. Procentualno učešće izolovanih povreda grudnog koša u analiziranom uzorku se statistički visoko značajno razlikuje od procentualnog učešća preostalih regiona tela osim glave i vrata, u odnosu na koji nije registrovana statistička značajnost, ($\chi^2 = 2,450$; $p < 0,01$). Ovo ukazuje da je ovaj region tela izložen ciljanom povređivanju od strane napadača, s obzirom na njegovu veličinu u odnosu na celo telo i da su povrede ovog dela tela visoko smrtonosne, zbog važnih organa koji se nalaze u grudnoj duplji. Zbog uništavanja, premeštanja, ostavljanja leševa na otvorenom, sudskomedicinskoj ekspertizi su podvrgnuti većim delom samo delovi tela (43,57%), pa lekari forenzičari nisu mogli sa potpunom sigurnošću da utvrde koji deo tela je povređen. Uništavanjem leševa pokušavaju da se sakriju povrede koje bi ukazivale na mučenje žrtve i agresivnost napadača u odnosu na žrtvu. U zavisnosti od vremena proteklog od smrti ekspertizi su bili podvrgnuti leševi u stanju odmakle truleži i raspadanja, skeletisani leševi i delovi leševa. U takvim slučajevima je sudskomedicinski ekspertizni rad bio izuzetno usporen i otežan, pa se očekivalo da će i u većoj meroj uticati i na tumačenje povreda. Međutim, dijagnostikom povreda i njihovim istraživanjem po godinama ekshumacije ne postoji statistički visoka značajnost neutvrđenih u odnosu na utvrđene povrede ($\chi^2 = 2,335$; $p > 0,05$).

Lokalizacija povreda je opisana u okviru regiona tela jer smom prilikom našeg istraživanja uočili da su neke povrede učestalije od ostalih i da ukazuju na međusobni odnos žrtve i počinioca tj. na položaj žrtve u momentu usmrćivanja a samim tim na namere napadača. Obzirom da u našem materijalu dominiraju ubistva iz vatrenog oružja, ovom analizom smo konstatovali da je uglavnom pucano u potiljak, iza uha ili u usta, mada ima i slučajeva pucanja u predelu slepoočnice. Lokalizacija povreda govori o tome da je nakon samog čina ubistva dolazilo i do «overavanja» žrtava da bi počinioc bio siguran u smrtni ishod. Na žrtve je pucano sprema u grudni koš i sa leđa bez visoke statističke značajnosti ($\chi^2 = 3,778$; $p < 0,05$), zastupljene su i jedne i druge povrede. To govori o hladnokrvnosti i svireposti počinioca u činu ubistva.

Tagovi mučenja i svireposti na identifikovanim žrtvama u našem istraživanju su konstatovani na 13 žrtava (11,71%) posmatrano u ukupnom broju identifikovanih

leševa, (Tab.10). Uzimajući u obzir vreme proteklo od smrti, stanje i poreklo leševa i znakove uništavanja leševa, na ispitivanim leševima nije bilo moguće izvođenje većeg broja validnih zaključaka a što ne isključuje mogućnost da je ovih povreda bilo mnogo više (10). Starije osobe su uglavnom ubijane u svojim kućama i stanovima, dok su mlađe osobe prethodno kidnapovane pa ubijane posle mučenja, prema izjavama svedoka. U ispitivanom uzorku su konstatovane povrede koje govore o žrtvama na kojima su vidljivi tragovi mučenja, prelomi kostiju, što ukazuje da su tučeni i tupim i metalnim predmetima bez obzira na pol i godine. Mnogim posmrtnim ostacima žrtava nedostaju delovi tela, tako da je nekoliko leševa preuzeto bez glave (lobanje). Prelomi kostiju ili nedostatak nekog drugog dela tela su uobičajeni na obrađenom uzorku, dok je bilo slučajeva pronalazjenja samo glava ubijenih. Naši nalazi ukazuju na izuzetnu svirepost i brutalan način ubijanja civilnog stanovništva (11).

ZAKLJUČAK

Kvalitetno obavljena sudskomedicinska ekspertiza je pretpostavka svakoj uspešnoj identifikaciji ali i kriminalističkoj obradi slučajeva iz kategorije ratnog zločina, što svemu zajedno daje osobit značaj. Naša istraživanja objavljena i iznesena u radu na identifikovanim leševima kroz opšte podatke, identifikaciju povreda, određivanja uzroka i načina smrti, kao i njenog porekla, uz dokumentovanje

svih dostupnih okolnosti koje su dovele do smrti, predstavljaju naučno i istorijsko svedočanstvo o tragičnim sudbinama nestalih i nastradalih (12).

Ratni sukobi na prostorima bivše Jugoslavije učinili su da forenzičke istrage postanu nezaobilazne u razjašnjavanju kršenja ljudskih prava. Pored složenosti same procedure i objektivnih limita, istina teško i sporo izbija na videlo i usled činjenice da je potraga za njom često pod pritiskom različitih interesa i podložna političkoj manipulaciji.

Ako je lekar forenzičar taj koji može da natera "leš da progovori", bez krivotvorenja istine i bez "iznuđivanja priznanja", odgovornost koja leži na njemu u toku kriminalne istrage je velika. Tako npr. iz pravilnosti koje eksperti prepoznaju u nizu rana, iz relevantnih vremenskih parametara koje oni ustanove, iz utvrđivanja smera kretanja projektila, iz uzajamnog položaja učesnika, koji se odatle može izvesti, proisteći će veoma često kvalifikovanje zločina, kako sa predumišljajem ili bez njega, u stanju ili van nužne odbrane, sa namerom da se usmrti ili bez nje. Jedino će ta razlika moći da donese vremensku ili doživotnu kaznu ili čak osudu na smrt (13). A za narode koji žive na ovim prostorima, suočavanje sa istinom je ukazivanje na put ka pomirenju. Da se oružani sukobi i stradanje nevinih ljudskih žrtava, nikada više ne ponove.

ZAHVALNOST Posebnu zahvalnost u izradi ovog rada dugujem Prof. dr Slaviši Dobričaninu. Njegov lik i delo su utkani u forenzička istraživanja na prostoru Kosova i Metohije, posvećeni većitoj težnji ka pravdi i istini.

LITERATURA

1. Skinner M, Alempijević D, Djurić-Srećić M. Guidelines for International forensic bio-archaeology monitors of mass grave exhumations. *Forensic Sci Int.* 2003;134:81-92.
2. Definis-Gojanović M, Sutlovic D. Skeletal Remains from World War II Mass Grave: from Discovery to Identification. *Croat. Med. J.* 2007; 48(4): 520-527.
3. Matejić S, Otašević V. Ethics and deontology in forensic medicine. *Vojnosanit. Pregl* 2010; Vol. 67 (9): 774-776.
4. Dobričanin S, Matejić S, Milošević M, Jakšić V. Slučaj Račak-sudska medicina u službi politike. *Praxis medica* 2001; 28:71-6.
5. Dobričanin S, Matejić S, Milošević M, Jakšić V. Sudskomedicinska ekspertiza u slučaju Klečka. *Praxis medica*, 2001; 31: 11-4.
6. Matejić S, Dobričanin S, Milošević M, Jakšić V. Metode i problemi identifikacije žrtava u masovnim grobnicama na prostoru Kosova i Metohije. *Anali* 2006; 9:62-8.
7. Williams ED, Crews JD. From dust to dust: ethical and practical issues involved in the location, exhumation and identification of bodies from mass graves. *Croat. Med. J.* 2003;44:251-8.
8. Stanković Z. Sudskomedicinska ekspertiza dvadeset četvero ubijenih građana iz Gosića i okoline grada. *Vojnosanit. Pregl* 1993; 49: 143-170.
9. Dobričanin S, Gaši T, Mitić I. Rašović S., Dobričanin V. Ubistva vatrenim oružjem na Kosovu i Metohiji. *Peti kongres sudske medicine sa međunarodnim učešćem, Herceg Novi*, 1997.
10. Boles TC, Snow CC, Stover E. Forensic DNA testing on skeletal remains from mass graves, a pilot project in Guatemala. *J Forensic Sci.* 1995;40:349-55.
11. Stanković Z. Problemi sudskomedicinske obrade leševa u ratnim uslovima. *Disertacija. VMA. Beograd.* 1997.
12. Matejić S, Dobričanin S, Milošević M, Jakšić V. Sudskomedicinska ekspertiza leševa ekshumiranih na Pravoslavnom groblju u Prizrenu. *Anali* 2004; 7:26-29.
13. Toma LV. Antropologija smrti I-II. *Prosveta. Beograd.* 1980.